

TRANSFER ETICKÝCH ASPEKTOV V SOCIÁLNEJ PRÁCI

TRANSFER OF ETHICAL ASPECTS IN SOCIAL WORK

HERMÍNA MAREKOVÁ

ABSTRAKT

Kultúra spoločnosti je komplexný celok, ktorý zahŕňa poznanie, vieru, umenie, morálku, právo, obyčaje, zvyky a iné schopnosti získané človekom ako členom spoločnosti. Nielen spoločnosť má svoje uznané hodnoty, ale môžu ich mať i jednotlivé skupiny v rámci nej, dokonca úplne odlišné od väčšiny spoločnosti. Hodnoty a hodnotové orientácie sú predstavy ľudí o tom, čo sa v danej spoločnosti pokladá za dobré a žiaduce. Postupne prechádzame krízami a v spoločnosti stále viac silnie volanie po poriadku. O tomto poriadku máme zafixovanú vlastnú predstavu, získanú počas socializácie, počas vytvárania vlastnej identity. Práve tento aspekt nám môže vytvárať etické dilemy, lebo v minulosti vytvárané hodnoty v ére individualizácie a postmoderny už nemusia poskytovať rovnaký pocit poriadku.

Kľúčové slová: identita, sociálna práca, hodnoty, kríza.

ABSTRACT

The culture of a society is a complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, traditions, customs and other competences acquired by a human as a member of the society. Not only does the society have its recognized values, but so do individual groups within it, even completely different from most of the society. Values and value orientations are people's ideas about what is considered good and desirable in said society. We are gradually going through crises and a call to order in the society is becoming stronger. We have a fixed idea of this order, acquired during socialization, during the creation of our own identity. It is this aspect that can help us create ethical dilemmas, as the values created in the past, in the era of individualization and postmodernism, might no longer give the same sense of order.

Key words: identity, social work, values, crisis.

ÚVOD

Veľa sa diskutuje o sociálnej práci, o jej podobách, o jej potrebnosti všeobecne i o tom, či je sociálna práca v existujúcej podobe potrebná. Často sa prezentujú len subjektívne myšlienky, prípadne skúsenosti z praxe. Subjektívne preto, lebo nielen že poukazujú na nepriaznivú situáciu, ale popisujú aj určitú neidentifikovateľnú bariéru, nedostatok pri budovaní tejto profesie, ktorú sociálna práca za uplynulé dlhé obdobie nedokázala prekonať. Akoby sme boli premárnili šance na zmenu. Vykonávanie sociálnej práce má stále socialistickú príchuť, a tak od konca roka 1980 prebraté západné vzory narážali u nás na neexistujúcu legislatívnu podporu. Túto situáciu sčasti zapríčinila skutočnosť, že sme preberali „z každého rožku trošku“, bez komplexnosti. Komplexné systémy, ktoré inde fungujú, boli u nás v dôsledku toho nedostatočne účinné. Okrem iného preto, že niektoré kľúčové atribúty u nás ešte stále chýbajú, akoby sa neboli dostali cez štátne hranice. Jedným z nedostatkov sú neexistujúce výskumy v sociálnej oblasti. Teoretické konštrukcie bez náležitého výskumu a dokonca bez praxe v sociálnej oblasti neprinášajú žiaduci efekt. Na začiatku éry sociálnej práce sme nezadefinovali presné miesto sociálnej práce v našej spoločnosti. V zahraničí systémy spolupracujú s inými zložkami štátnej správy. Napríklad sociálna práca v USA funguje v súčinnosti s políciou. Vzdelávanie od roku 2006 prebieha podľa bolonského systému, ale zatiaľ sa nevytvoril spoločný (vyhovujúci) obsah študijného programu. Vieme ako prebieha sociálna práca u nás, ale už menej vedomostí máme o jej praktickom vykonávaní na Západe. Dokonca došlo k paradoxnej situácii, že pre určité sociálne oblasti nepostačuje vysokoškolský diplom, ale takúto činnosť je možné vykonávať po niekoľkých týždňoch vzdelávania sa vo forme kurzov so záverečnou skúškou. Skutočnosť, že pre výkon napr. supervízie alebo mediácie nie je potrebný vysokoškolský diplom, ale stavovský certifikát, devalvuje hodnotu štúdia na vysokých školách a devalvuje aj samotnú sociálnu prácu.

ETIKA SPOLOČNOSTI A ETICKÁ KRÍZA V SP

Hodnota sa osvojuje učením (socializáciou). Socializáciu nemožno zužovať len na (sociálne) učenie. Charakterizuje ľudskú spoločnosť a nie jednotlivca. Kultúra sa prejavuje vo forme materiálnej (hmotné výtvary) a nemateriálnej. Medzi nemateriálne môžeme zaradiť poznatky (vedecky potvrdené), názory (subjektívne), hodnoty a normy. Hodnoty, hodnotové orientácie sú predstavy ľudí o tom, čo sa v danej spoločnosti pokladá za dobré a žiaduce,

alebo naopak, nedobré a nežiaduce (Mareková, 2013b). Postupne prechádzame krízami a stále viac silnie naše volanie po poriadku. O tomto poriadku máme zafixovanú vlastnú predstavu, získanú počas socializácie, počas vytvárania si identity. Podľa Malíka (2011) *výsledok identifikácie môže mať rôzny priebeh. Jedinec môže získať o sebe už nejaký obraz ako samostatná bytosť, cez individualizáciu*“. Dominelli hovorí (2011), že sa pod tlakom globalizácie dostali do popredia iné problémy, ktoré vyvolali potrebu, aby výkon sociálnej práce prešiel zmenou a aby sa miesto sociálnej práce v spoločnosti zmenilo. Bolo potrebné nanovo definovať jej funkciu. Podľa Patakiovej (2006) mala byť sociálna práca podľa pôvodnej predstavy „pomáhajúca“, ale táto funkcia sa dostala do pozadia a miesto nej vystúpila do popredia úloha kontrolná. Jej potreba sa odôvodňuje tým, že sociálna práca – nahliadajúc na ňu byrokratickými očami – musí byť podriadená, lebo nikdy nedosahovala takú vážnosť, ktorá by umožnila sociálnym pracovníkom zmierňovať vplyv byrokracie (Meagner & Parton, 2009). Podľa Cindy Wu a Davida Polera (2014) prechádza identita sociálneho pracovníka počas výkonu sociálnej práce zmenou a zároveň vyvoláva krízu identity odborníka. Najviac chýba kreativita, lebo nevyhnutne postupujú pri výkone práce podľa striktných predpisov, súc podriadení byrokratickému systému. Takto vzniká podriadenosť a bez patričnej úcty a vážnosti sa vynára otázka, ako vyhovieť očakávaniam spoločnosti, a sociálni pracovníci svoju prácu vykonávajú ako súčasť určitej hierarchie (Kozma 2007). Ak sa ich práca podriaďuje očakávaniu spoločnosti, nemôžu zastupovať záujmy klienta, lebo sa dostávajú do dilemy, rolového konfliktu. Ide o dilemu, podľa akých hodnôt majú vykonávať svoju prácu.

Najlepšie to možno pozorovať v každodennom živote, keď sa to prejavuje aj tvorbou rôznych súborov právnych predpisov, kódexov, kde sa snažíme prinútiť ostatných správať sa podľa predpísaných noriem. Väčšina profesií má vytvorený etický kódex fungovania spoločnosti, regulujúci výkon príslušnej profesie. Otázne ostáva, či sa týmto kódexom aj riadia, alebo je vytvorený len preto, lebo ho majú aj iné odvetvia. Etické kódexy sa v spoločnosti množia ako huby po daždi a pritom v realite sme každodenne svedkami toho, že žijeme skôr v neetickom svete. Množstvo viet o etike v spolunažívaní ešte nepredstavuje nijaký záväzok. Veď v kresťanskej Európe dobre známe desatoro (aj pre mnohých nekresťanov) vyjadruje všetko to, v akom svete by sme chceli žiť, a ani zďaleka ho nedodržiava každý kresťan.

Slovo *etika* pochádza z gréckeho výrazu *éthos* = mrav, zvyklosť. Filozoficky je to disciplína alebo učenie o zodpovednom správaní sa v rámci ľudskej spoločnosti (Petrušek, M., Vodáková, A., 1996, s. 269). Zaujímavý je výraz, ktorý zaviedol M. T. Cicero:

philosophia moralis z latinského *mos, mores* "mrav, mravy" – výraz, ktorý v rímskej antike a scholastickej filozofii nahradil výraz etika. Výraz *mrav, mravy* podľa sociologického slovníka znamená ustálené vzory, správanie sa, všeobecne prijaté normy. V rovnakých súvislostiach sa používajú pojmy *zvyk, zvyklosť, obyčaj*. W. G. Sumner v roku 1906 píše, že podľa neho sa mravy vytvárajú zo zvykov a obyčajov (folkways) a sú postavené nielen na všeobecne prijatých stabilizovaných činnostiach, ale aj na abstraktných morálnych princípoch. Podliehajú silnejšiemu sociálnemu dohľadu (tamtiež, s. 653). Podľa iných zdrojov znamená etika (gréč. *éthos* = zvyklosť) súhrn všetkých princíпов, na základe ktorých sa posudzuje správnosť konania (Jandourek 2001). Z uvedených definícií výraz *etický* nemusí úplne vystihovať zamýšľaný cieľ, zodpovedné správanie alebo zvyk (stereotyp).

U niektorých autorov, ako napr. Dupré (2007), nachádzame etiku aj v spojení s morálnou filozofiou, ktorú uvedený autor rozdeľuje na tri oblasti. Najvšeobecnejšou je metaetika, ktorá skúma pôvod alebo základ morálky a kladie si otázku, či je etika objektívna, alebo subjektívna. Druhá je normatívna etika, ktorá skúma normy, štandardy, na ktorých sa zakladá morálne správanie (napr. utilitarizmus, založený na štandarde úžitku). Treťou oblasťou je podľa neho aplikovaná etika, ktorá aplikuje a uplatňuje filozofickú teóriu v praktických, denných otázkach, ako je otázka spravodlivej vojny, postoj k potratu či týraniu zvierat. V tejto oblasti sa objavili rôzne etické postoje. Môžeme sa stretnúť s postojom absolutistickým, podľa ktorého sú činy buď správne alebo nesprávne, a to za každých okolností. Konzekvencialisti zasa tvrdia, že správnosť alebo nesprávnosť činov sa dá posúdiť jedine odvolaním sa na ich účinnosť (utilitarizmus). Deontológovia považujú činy za vnútorne správne alebo nesprávne, bez ohľadu na dôsledky. Ich význam je spojený s úmyslom konateľa (kantovská etika). Naturalisti sú presvedčení, že etické pojmy je možné analyzovať a odhaľovať pomocou vedy. Nonkognitivisty zastávajú názor, že morálka nie je záležitosťou poznania, lebo sa vôbec nezaobera faktami (emotivizmus, preskriptivizmus). Objektivisty tvrdia, že morálne hodnoty sú súčasťou inventára vesmíru, nezávisle od všetkých ľudí, a etické pojmy sú metafyzicky skutočné. Subjektivisty zasa hovoria, že hodnota nemá základ v externej realite. Príkladom subjektivismu je relativizmus.

Podľa Humeho (Humova gilotina, Humov zákon) sme na jednej strane presvedčení, že žijeme v hmotnom svete, ktorý vysvetľujeme vedou vo svete faktov, z ktorých hodnota je vylúčená, no na druhej strane cítime pri vynášaní morálnych súdov, že napr. genocída je zlá. Vyhlasujeme niečo pravdivé o svete bez ohľadu na to, ako to cítime (In: Dupré 2007).

Podľa niektorých autorov vzniká naša morálka z predsudkov. Výraz predsudky je kalkom latinského *praejudicium* (pred-usudzovanie, antipatia). Podľa Giddensa (2006) sú to

naše vopred vytvorené názory, nepružné, skostnatené hodnotenia, zaužívané predstavy o druhej osobe alebo skupine, ktoré sa nezakladajú na skúsenostiach. Väčšinou ide o prevzaté, vypočuté názory, ktoré sa tvoria napriek zmenám neustále, tvrdošijne, a udržiavajú sa. Kým predsudky predstavujú vytvorené názory, diskriminácia je skutočné správanie sa voči inej osobe alebo skupine.

V spoločnosti stále prežívajú stereotypy, zaužívané (písané aj nepísané) normy a hodnotové orientácie, ktoré sa ľahko môžu stať pre niektoré skupiny osôb diskriminujúcimi. Stereotypy sú očakávania zabraňujúce slobodne sa rozhodovať, realizovať sa, osobne sa rozvíjať. Striktne stanovené očakávania a normy vytvárajú východisko pre diskrimináciu. Diskriminačná môže byť aj sociálna práca vykonávaná na základe deterministických ideí, ktoré ponúkal aj predošlý kódex sociálnej práce u nás, kde sa píše, že sociálny pracovník, sociálna pracovníčka má/môže rozhodovať na základe prijatých noriem, *„ktoré sami formulujú, môžu prinášať nebezpečenstvo v podobe morálnych konfliktov medzi normami získanými počas socializácie, počas výchovy, teda je možný konflikt medzi súkromným a verejným záujmom (Mareková 2013a).*

V poslednom období pozorujeme, že je spoločensky očakávanou normou, aby si každá profesia vytvorila akýsi súbor, „etalón“ vlastných etických pravidiel – etický kódex. Profesionálne etické kódexy obsahujú súbor etických pravidiel, ktoré spoločnosť od pracovníkov profesie očakáva, zároveň by mali obsahovať aj súbor pravidiel a sankcií za správanie resp. konanie, ktoré nespĺňa tieto očakávania. Je to vlastne súbor pravidiel o tom, čo je dobré a správne a očakávané zo strany spoločnosti. Problémy vznikajú v prípade protirečenia medzi jednotlivými hodnotami či pri strate platnosti noriem.

Predošlý etický kódex SP u nás, v Preambule, sa písalo, že: „sociálni pracovníci sa riadia tiež normami, ktoré sami formulujú“, môže byť problematický, pretože socializácia, prijaté normy jedincov, môžu byť úplne odlišné, nehovoriac o tom, že nezohľadňujú následne prijaté medzinárodné dokumenty. Problematické by mohli byť odlišnosti vo formulovaní vlastných hodnôt na základe prijatej kultúry, socializácie (výchovy), multikultúrneho prostredia, atď. Otázne je, či sa dá prijať etický kódex „nadčasový“, a to tým skôr, že determinanty určujúce naše hodnoty a normy sa neustále menia. Etický kódex sociálneho pracovníka má byť v súlade s hodnotami Európskej únie, aj s legislatívou, ktorá je súčasťou Amsterdamskej zmluvy. Etický kódex môže vzniknúť len na základe rešpektovania ľudských práv a noriem, princípu sociálnej spravodlivosti a zásady nediskriminácie.

Základným princípom pre výkon profesionálnej sociálnej práce je dodržiavanie ľudských práv a sociálna spravodlivosť. Pôsobenie sociálneho pracovníka je spojené s

vysokými očakávaniami zo strany spoločnosti, pričom morálna úroveň spoločnosti je nižšia. Legislatívne prostredie, resp. normy, podľa ktorých sa sociálni pracovníci a pracovníčky pri svojom rozhodovaní riadia, sú vymedzené legislatívou, ale aj všeobecne platným etickým kódexom sociálneho pracovníka, definovaným na národnej úrovni, ktorý však dostatočne neharmonizuje s platnými medzinárodnými dokumentmi. Pojem etika a jej dimenzie boli a sú predmetom záujmu hádam každého z nás. O tejto problematike sa napísalo veľa rôznych publikácií, o čom svedčí aj fakt, že pri zadaní výrazu etika do internetového prehliadača je počet výsledkov odkazujúcich na túto tému za 0,37 sekundy 16 400 000 a po zadaní výrazu morálka je počet výsledkov 437 000 za 0,50 sekundy. Aj v každodennom živote sa ľudia stále častejšie stretávajú s rôznymi vážnymi etickými otázkami a dilemami a stávajú pred rozhodnutím. Rozhodnutia musia prijímať často a každé jedno z nich môže mať etický aspekt s rôznymi dôsledkami. Denne v médiách počujeme, že to či ono protirečí etike lekárskej, sudcovskej, učiteľskej. Občas môže vzniknúť dojem, akoby mali byť určité profesie etickejšie než iné. Alebo ako by mohol a mal by byť rozdiel vo vzťahu medzi profesijnou etikou a platnými spoločenskými normami. Je pravda, že iná norma platí na verejnosti a iná doma, za zavretými dverami našich bytov a domov; taká je slovenská realita, zdedená ešte z doby socializmu. Ale táto dvojtvárnosť spoločnosti, spoločenská schizofrénia, má z dlhodobého hľadiska veľmi neblahé dôsledky, lebo v tejto atmosfére sa potom socializuje nová generácia. Bežne sa odvolávame na etiku, na morálne princípy a vieme s istotou tvrdiť, čo je etické a čo nie je, a to na základe našich hodnôt, noriem platných v našej spoločnosti, ktoré sme si osvojili počas výchovy, socializácie. Zabúdame pritom na fakt, že naše hodnoty a normy podliehajú neustálym zmenám a to, čo sa u nás a teraz považuje za morálne prijateľný čin, v iných geografických končinách platiť nemusí. Dobrým príkladom sú iné hodnoty a morálka ľudí, ktorí sa teraz usilujú presídliť do Európy. Majú veľmi odlišné morálne a kultúrne hodnoty a mnohí sa veľmi málo snažia prispôbiť európskej kultúre, využívajúc pritom skutočnosť, že naše hodnoty a morálka sú v súlade s našou legislatívou, hlavne čo sa týka ľudských práv, rovnosti príležitostí, antidiskriminácie a iných.

Socializáciu už dlhšie pokladáme za kľúčový faktor fungovania spoločnosti a dôležitý atribút na dosiahnutie autentického bytia. To sú tie etické dilemy, ktoré ak ich rozpoznáme, ponúkajú ešte možnosť včas korigovať naše správanie a predísť väčším škodám. V našom prípade to môže byť aj diskriminačné správanie sa voči človeku, ktorý je odkázaný na našu pomoc, aby sme použili aj iný argument, než ako napísal Bertrand Russell (1960 str. 60), „*Neviem, ako vyvrátiť argumenty pre subjektivitu etických hodnôt, ale zisťujem, že nie som schopný veriť tomu, že jediné, čo je nesprávne na bezohľadnej krutosti je to, že sa mi nepáči*“.

Po futbale a politike sa asi najviac diskutuje o etike. Je to téma, o ktorej všetci všetko vieme. Máme pre každú profesiu vytvorené kódexy pojednávajúce o tom, ako sa máme správať, čo je ešte prípustné a čo už nie. Morálku, normy spoločnosti netvorí sociálny pracovník, ale pri rozhodovaní v každodennej praxi by sa mal podľa nich riadiť. Najjednoduchšie základné princípy etiky, od ktorých by sme sa mohli odraziť, sú tri. Deskriptívna etika – popisuje mravné hodnoty; nerozhoduje, nezisťuje, čo je dobré a čo nie. Je popisom mravných hodnôt, ktoré sú platné v spoločnosti. Normatívna etika má za úlohu pozorovať normy, podľa ktorých sa ľudia v spoločnosti riadia, a na základe toho odlišuje správne od nesprávneho. Metaetika skúma spôsoby, ako sa o morálke hovorí.

ZÁVER

Aplikovaná etika je tá oblasť, ktorú vnímame v spoločnosti najviac. Venuje sa konkrétnym problémom. Do tejto oblasti patrí lekárska etika, novinárska etika, etika sociálnej práce. Označuje sa tiež ako profesijná etika. Je čoraz naliehavejšie, aby sme venovali väčšiu pozornosť etickým dilemám nielen v oblasti sociálnej práce, ale aj v iných humanitných oblastiach, hlavne v praxi, aby sa nestalo to, že sa dostaneme na druhú stranu toho povestného „koňa“, kedy každá profesia bude mať „nejaký“ kódex správania sa, ktorý sa ale nebude zhodovať vo svojich uznaných hodnotách a kde ide vlastne len o splnenie spoločenského očakávania, spoločenskej požiadavky „mať“ takýto kódex a nebude ani najmenšia snaha, aby sme sa podľa toho aj riadili.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

DOMINELLI, L. 2011. *Globalizáció, jelenkori kihívások és a szociális munka gyakorlata*. In Bányai Eniko (szerk), *A globalizáció kihívásai: új irányzatok a szociális munkában és a szociális munka szuperviziójában*. Szoveggyujtemény (pp. 6-19) Budapest. ELTE. TáTK.

DUPRÉ, B. 2007. *Filozofia*. Vydavateľstvo Slovart, spol. s r. o., 2011. Bratislava. ISBN 978-80-8085-929-9.

GIDDENS, A. 2006. *Sociology. Fifth Edition*. Cambridge: Polity Press.

JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník*. Portal. 2001. 288 s. ISBN 80-7178-535-0.

MALÍK, B. 2011. *Súčasná identitárna kríza: jej príčiny a dôsledky pre školu*. In: Kudláčová, B. (ed.). *Typológia človeka v relácii k výchove a vzdelávaniu v období postmodernej po súčasnosti*. Trnava. Trnavská univerzita. 2011. ISBN 978-80-8082-493-8.s. 61-73.

MAREKOVÁ, H. 2013. *Glosár pojmov rodovej rovnosti, rovnosti príležitostí a rodovo citlivej sociálnej práce pre sociálnych pracovníkov. Glossary of Gender Equality, Equal Opportunities and Gender-Sensitive Social Work for Social Workers*. Vydavateľstvo OLIVA, Trnava. ISBN 978-80-89332-16-8.

MAREKOVÁ, H. 2013b. *Rodovo citlivá sociálna práca v kontexte s etickým kódexom sociálneho pracovníka SR*. In: Mátel, A. – Grey, E. - Janechová, L. (eds.): *Aplikovaná etika 2. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2013. 364 s. ISBN 978-80-8132-087-3.

MEAGHER, G. PARTON, N. 2009. *A szociális munka modernizálása és a gondoskodás etikája*. In: Bányai Eniko (szerk) *Kortárs szociális munka elméletek, tereptanítás, szupervízió* (pp. 9-14) Budapest. Hilscher Rezso Szociálpolitikai Egyesület, ELTE. TáTK Szociális munka és szociálpolitika tanszék

PATAKI, E. 2006. *Kettos mandátum: a kontroll és segítő funkció problematikája a szociális képzésekben*. In: Albert József Szerk. *Esélyek a szociális képzések megújulására*. Veszprém-Budapest: Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola – Iskolaszövetség. 99-110.

PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A. 1996. *Velký sociologický slovník I., II.*, Praha. Vydavateľstvo: Karolínium. ISBN 80-7184-164-1 (1. zväzok).

KONTAKT

doc. PhDr. Hermína Mareková, PhD.
Fakulta sociálnych štúdií
Vysoká škola Danubius
Sládkovičovo